

ÚS I FUNCIO DE LA TOPONÍMIA EN LA POESIA DE JOAN MARGARIT

Maria Pau CORNADÓ i TEIXIDÓ

En una obra tan àmplia com la de Joan Margarit -quinze llibres de poesia en llengua catalana¹; a banda de quatre d'anteriors en llengua castellana—, sembla, d'antuvi, que el lector hi hagi de trobar un cert ús dels topònims i dels antropònims; amb més o menys insistència en uns llibres o uns altres, amb més o menys varietat, com a simple referent o com a emmarcament geogràfic, valor cultural o significació històrica. En aquest article, ens ocuparem de la toponímia, ja que el poeta la utilitza més sovint i amb força més variació respecte als antropònims. En aquest sentit, assenyalarem ràpidament com només en dos d'aquells quinze llibres -*Vell malentès* i *La fosca melangia de Robinson Crusoe*- Margarit s'absté d'usar topònims; mentre que en la resta es reparteixen en un nombre major o menor, però que pot arribar a passar de la trentena a *Llum de pluja*.

Com passa amb l'experiència poètica que refereixen els seus llibres, els topònims també tenen al darrera un punt de partida biogràfic o un interès cultural de l'autor; de manera que l'ús i la funció dels topònims en la poesia de Margarit s'ha de comprendre en l'àmbit o la perspectiva de l'home o el poeta que forma part d'un entorn quotidià i cultural del qual no es pot ni vol desprendre, perquè és el que li ha estat donat, l'ha assumit i l'ha refet poèticament. Aquest entorn és el de la Catalunya dels nostres dies i el de l'antiga cultura greco-llatina. Els topònims es mouen, doncs, en aquests dos contextos.

Per a l'estudi de la toponímia en la poesia de Margarit hem fet un buidat dels topònims a què el poeta recorre en cada llibre, hem elaborat un recompte i hem distingit entre els reals i els inventats. Tot plegat ens ha dut a les conclusions que exposem tot seguit:

- *Cants d'Hekatònim de Tifundis, El passat i la joia, Raquel, L'ordre del temps*, la segona part de *Mar d'hivern, Cantata de Sant Just, Llum de pluja* i *Els motius del llop* són els llibres on hi ha més topònims; en un nombre que aniria des dels tretze d'*El passat i la joia* fins als trenta-tres de *Llum de pluja*; a banda de la repetició d'alguns en un mateix llibre.

- Aquests topònims són sempre reals; excepte dos: Tifundis i Tipol, que el poeta s'inventa en un llibre on també el nom d'un dels protagonistes, Hekatònim, és ficti-

ci. Fidelitat geogràfica i rebuig de la imaginació a l'hora de designar llocs concrets són, doncs, dues de les constants de la toponímia d'aquesta poesia.

- Una part dels topònims apareixen en un poema al costat del nom d'un protagonista, el qual és emmarcat en un espai cultural a través del topònim. Aquest és un recurs comú en diferents llibres i que afecta bàsicament els personatges històrics: el cementiri de Montparnasse i Baudelaire, Salamanca i Unamuno, l'Asil Naval i Salvat-Papasseit, Auvers i Van Gogh, Horaci i Roma, Raron i Rilke... a *Llum de pluja*. Troia i Helena a *Edat roja*. El campo de'Fiori i Giordano Bruno, Queronea o Salamina i Riba, França i Machado, la sala Europa² i C. Parker, H. Heller i L. Konitz, Harlem i Billie Holiday... a *Els motius del llop*.

- Aquest lligam entre topònim i antropònim a voltes es fa extensiu a personatges no històrics, sinó pertanyents a la vida quotidiana de l'escriptor: el carrer Sardenya i Raquel³ a *Llum de pluja* o Forès i Joana a *Els motius del llop*⁴.

- El conjunt de la toponímia emprada per l'autor es pot classificar en els dos grups següents:

a) toponímia corresponent a l'espai on s'originà i desenvolupà l'antiga cultura greco-italiana: l'Acròpolis, Alexandria, Atenes, l'Àtica, Cartago, Cirene, Delfos, Efira, l'Egeu, Grècia, la Jònia, Lèucada, Milet, Paros, el Partenó, el Peloponès, Queronea, Quios, Salamina, Tíbur, Troia. A través d'aquests topònims, Margarit reconstrueix el que ha estat la gran ruta de l'intercanvi cultural en l'antiguitat; una ruta i una unitat cultural que es produeixen al voltant del Mare Nostrum, que és per a l'escriptor el mar de gairebé tots els seus llibres. I és a través d'aquests topònims que el poeta insereix la seva poesia en la tradició cultural greco-llatina.

b) toponímia que correspon a la realitat geogràfica del nostre segle i que té la funció de definir l'espai geogràfic en què ha transcorregut o transcorre la vida de l'escriptor. En aquest capítol hem de distingir entre diferents espais geogràfics:

b1) Sanatija⁵.

b2) Girona⁶ i l'Empordà: l'Onyar, la Devesa, el Pont de Ferro, Roses, Empúries, el Cap de Creus, el Port de la Selva.

b3) l'Atlàntic: Tenerife⁷, Anaga.

b4) Barcelona⁸: la Rambla o bé la Rambla de les Flors, el Cafè de l'Òpera, Santa Maria, l'Eixample, els carrers Aribau, Canuda, de les Camèlies, Sardenya, la plaça Rovira, el passeig de Gràcia, la Diagonal, Pedralbes, Sarrià, el Turó Park.

b5) Sant Just Desvern⁹: Bellsolieg, Finestrelles, la Miranda, els carrers Bonavista, de l'Ateneu, de la Creu, de la Sala, Freixa, Major, camí de Vallvidrera, can Ginestar, plaça Maragall, plaça Verdaguer, Pla del Vent, Pujada de l'Asil.

b6) una determinada zona al voltant de Forès¹⁰: Montblanc, Rocafort, Solivella, Poblet, el Priorat.

b7) l'illa de Mallorca¹¹: Campanet, Artà, cala Murtra, Formentor, Sineu.

- Alguns topònims són exclusius d'un llibre; mentre que altres es repeteixen al llarg dels poemaris, a fi de configurar una determinada trajectòria poètico-biogràfica. Entre els primers destaquem: Auvers, Castelldefels, la Diagonal, l'Europa, Ginebra, Oxford, Poblet, Quios, Raron, Tamarit, Tifundis, etc. Entre els segons, els més constants són: el Cafè de l'Òpera, el carrer Sardunya, l'Eixample, Forès, Girona, Grècia, Montjuïc, la Rambla, Sant Just, Tenerife, Troia.

- Per a Margarit l'ús del topònims va més enllà de la simple designació, perquè l'autor els tria amb triple finalitat:

a) amb la voluntat de configurar un entorn, a voltes geogràfic i a voltes geogràfico-cultural, a través del qual es forma i avança la seva obra.

b) per a Margarit el poema ha d'estar estretament relacionat a l'experiència de l'autor, la qual cosa demana del poeta un grau d'autenticitat no solament quant a l'experiència real que reflecteix el poema, sinó també quant a l'expressió adequada per comunicar aquella autenticitat. I una manera d'aconseguir-ho és, sens dubte, a través de l'ús d'una toponímia manllevada a la història present o a la història passada.

c) la comunicació poeta-lector, bàsica per a Margarit, és més ràpida i segura en la mesura que el poema se situa en un món fàcil de reconèixer per al lector -el món de la realitat comuna.

- El realisme en la designació de topònims ve confirmat per l'afany de verisme a l'hora de descriure -ni que sigui amb breus pinzellades- aquells indrets. Verisme que es manté fins i tot en els moments en què el poeta adapta la caracterització dels espais a les exigències del somni. A tall d'exemple, referirem tres mostres d'aquesta fidelitat del poeta al seu entorn:

A "Retorn al Turó Park" llegim: "Has vist els llorers foscos/ i els cavalls verds de bronze sobre el llac./ Majestuosament, el parc estén/ el seu fullam verd fosc dins els teus ulls."¹²

A "Un somriure a l'eternitat" Margarit conclou: "L'envolten els grans arbres de Ginebra,/ l'herba impecable i els carrers tranquils/ on viuen els banquers. Els vells pianos/ acostumats a Schubert./ Però també és present aquell silenci/ llunyà de les planúries australs/ on els més solitaris cels de nit/ murmuren, llampurant, el nom de Borges."¹³

A "Balada de Montjuïc" el poeta escriu: "He arribat a l'alba per no trobar ningú./ Hi ha encara llums encesos als dipòsits de gas/ i a les grues del port./ El mar enfronta, immòbil, a la ciutat boirosa./ Tot és com sempre, penso: no calia venir./ Però el cert és que torno, m'agrada retrobar/ aquest morro estripat per barrancs i pedreres,/ promontori amb gangrena de cementiri al flanc."¹⁴

NOTES:

1. *L'ombra de l'altre mar* (1981), *Vell malentès* (1981), *Cants d'Hekatònim de Tifundis* (1982), *El passat i la joia* (1982), *Raquel* (1983), *La fosca melangia de Robinson Crusoe* (1983), *Rèquiem per a Anna* (1983), *L'ordre del temps* (1985), *Mar d'hivern* (1986),

Cantata de Sant Just (1987), *La dona del navegant* (1987), *Llum de pluja* (1987), *Poema per a un fris* (1988), *Edat roja* (1990), i *Els motius del llop* (aquest darrer poemari és encara inèdit; però l'hem inclòs en aquest estudi perquè Margarit el dóna ja per acabat i en preveu la publicació per a la primavera de 1993).

2. La sala Europa és el nom d'un local de Lleida famós pels seus concerts de jazz. D'aquí, doncs, que Margarit hi relacioni figures del món del jazz, algunes de les quals han actuat en aquell local.
3. El carrer Sardanya, a Barcelona, és el lloc on l'escriptor va viure entre 1963 i 1975. Per la seva banda, Raquel és el nom que correspon a la contrafigura literària de la dona de l'escriptor.
4. Forès constitueix un altre espai important en la vida de Margarit; mentre que Joana és el nom, real i literari, d'una filla de l'escriptor.
5. Les referències a Sanaüja, el poble natal de l'escriptor, sovintegen en diferents llibres.
6. En aquesta ciutat, Margarit passa alguns dels anys de la seva infantesa, els quals ha refet poèticament molt més endavant.
7. A Tenerife és on transcorren els anys d'adolescència de l'escriptor.
8. Aquesta toponímia configura un recorregut pels llocs més freqüentats o que són més cars al poeta. La zona al voltant de la Rambla, per exemple, constitueix un entorn que remet a la seva joventut; mentre que la de l'Eixample ho fa en una època posterior. A la zona del Turó Park, per altra banda, és on la família de Margarit residí al voltant dels seus deu anys.
9. Des de 1975, Sant Just Desvern és el lloc de residència de l'escriptor. Del seguit d'indrets que n'enumera, el carrer Major és un dels llocs habituals de treball de Margarit; mentre que el carrer Bonavista és el del seu domicili.
10. Forès és un dels llocs habituals de Margarit.
11. Es Pujol, a l'illa de Mallorca, és l'indret on Margarit passa una part de l'estiu, des de fa vint anys. D'aquí que en alguns llibres o poemes faci una passejada per alguns espais de l'illa.
12. J. Margarit, *Llum de pluja*; ed. 62/ Península, Barcelona, 1987, pàg. 22.
13. J. Margarit, op. cit., pàg. 44.
14. J. Margarit, *Els motius del llop* (inèdit).